Dede Korkut'un Dünyası

Vefa Taşdelen

İnsan değer üreten, değerle ve değer için yaşayan bir varlıktır. Bu durum onun hayatını bir hayvanın, bir bitkinin hayatından farklılaştırır. Mutluluğu ve acısı, başarısı ve başarısızlığı bu değerler çerçevesinde ortaya çıkar. İnsanın yeryüzündeki konumunu, hayatının anlamını belirleyen şey, varoluşunu kendileriyle düzenlediği değerlerdir.

*Dede Korkut Hikâyeleri'*nin dünyası da bir değerler dünyasıdır. Söz, bir değer adına, bir değerden ötürü, bir değeri yaşamak ve yaşatmak, bir değeri çoğaltmak için söylenir. Bu dünyanın belirgin değerleri iyilik, dostluk, sadakat, merhamet, fedakârlık ve güvenirliliktir. *Hikâyeler* bu değerleri işlemeye, geliştirmeye ve hayata katmaya yönelik söylenir. Bu nedenle, onların anlatım amacı kişiliğin terbiyesi ve değerlerin etkili bir şekilde yeniden üretilmesidir. *Hikâyeler'*de belirli bilgilerin değil, değerlerin verilmesi söz konusudur. Mertliğin, yiğitliğin, sözünde durmanın, dostluğun, sadakatin, fedakârlığın, merhametin, bütün bu vicdani değerlerin öğretilmesi, önceliklidir. Anlatılan örnek olay ve verilmek istenen mesajlarla, bir karakter eğitimi amaçlanır. Bu eğiticilik özelliğinin ilk ifadesi, *Dede Korkut Kitabı*'nın atasözleri ile başlıyor olmasıdır. Dede Korkut atasözlerini söyleyen kişi olarak hikmeti ve bilgeliği üreten bilince karşılık gelir. Atasözleri ancak Dede Korkut gibi hikmet ve tecrübe sahibi bilge kişilerin sözleri olabilir. Türküleri söyleyen ve hikmetli öyküleri anlatan da yine onlardır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin eğiticiliği, bir bilgi kitabı olmasından değil, bir değerler kitabı olmasından kaynaklanır. *Hikâyeler*'in, göç ve savaş kültürü etrafında şekillenen cömertlik, dostluk arkadaşlık, merhamet, cesaret, fedakârlık, vefakârlık, yiğitlik, kahramanlık, mertlik gibi pek çok yüksek değeri vardır. Asıl olan iyilik değeridir. Kötülük mutlak değildir, sürüp gitmez. Kötülük yapanın eninde sonunda cezasını bulacağı anlayışı, adalet idesine duyulan güveni oluşturur. Kötülük, kötülük olarak bizzat kendisinin cezasıdır. İyilik, insanlığın asli yurdudur. Bütün güzellikler, bütün faydalar ondan gelir. Kötülük ise ne kadar güçlü olursa olsun, eninde sonunda yenilip yok olacaktır. *Hikâyeler'*in iyi bir sonla bitmesi, bize bu olumlu mesajı verir. Bu durum, hikâyelerdeki umuda ve aydınlık yapıya işaret eder. Dede Korkut'un dünyası iyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın dünyasıdır. Anlatıcı bize dünyayı güvenli ve aşina kılar. *Hikâyeler'*in anlatılma nedeni dostu övmek düşmanı yermek, iyiyi kötüden ayırmaktır. Dede Korkut, sıradan olaylar üzerine hikâye anlatmaz, değerler konusunda yol gösterecek, model olabilecek olaylar hakkında anlatır. Bu şekilde uyarır, eğitir, terbiye eder. Her bir hikâye, iyiliği çoğaltıp kötülüğün önüne set çekmek için söylenir.

Savaş ve göç kültüründe dostu ve düşmanı tanımak önemlidir. *Hikâyeler'*in ısrarla vurguladığı şey dost ve düşman karşısında uyanık olmak, kimin dost kimin düşman olduğunu iyi bilmektir. İyilik ve kötülük, önemli ölçüde dost ve düşman kavramları ile yakından ilgilidir. Dost insanın

yeryüzündeki varlık temelidir; huzurdur, güvendir. Düşman ise yok edici bir güçtür; kötülük ve tehlikedir. İnsan bu ikisini tanıdığı sürece varlığını güvence altına alabilir. Dost güvenin, düşman güvensizliğin simgesidir. Düşman, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde baba ile oğlun arasına girip babaya oğlunu öldürtmek için ok attıran, ne zaman ve nerede, ne şekilde ve kimin şahsında ortaya çıkacağı açık olmayan tehlikeli bir güçtür. Dost uyur düşman uyumaz, kişinin zayıf ve çaresiz bir anını kollar; tıpkı atından düşüp ayağını kıran, bu şekilde savaşamaz ve obasını koruyamaz hale gelen *Begil Oglu Emren*'in durumunda olduğu gibi. Onun felaket haberini alan Tekür, hemen üzerine adamlarını yollar; öldürülmesi ve obasının yağmalanması için emir verir. *Hikâyeler*, düşmanın şerri karşısında temkinli olmayı eğitimsel bir değer olarak öne çıkarır. Bu, yaşamsal değeri olan bir eğitimdir; zira bu bilgi gerçek anlamda varoluşşal bir değerde ortaya çıkar, kişinin hayatta kalmasını sağlar. Dünya, dostun ve düşmanın dünyasıdır. Dost sağlık, hayat ve güven, düşman hastalık, tehdit ve ölümdür. Kime güvenip kime güvenilemeyeceğini bilmek, yaşamsal öneme sahiptir. Kişi, zor bir anında kendisine yüz çeviren, sözünde durmayan "iyi gün dostları"ndan düşmandan sakındığından daha çok sakınmalıdır; onlar karşısında temkinli ve tedbirli olmalıdır. Bu nedenle *Hikâyeler'*de dostluk sınanan, kanıtlanan, zor günlerde belli olan bir değer olarak ortaya çıkar.

Hikâyeler, kötülük, zulüm ve bencillik karşısında iyiliğin, merhametin, dostluğun, fedakârlığın, yiğitliğin zaferi ile sonuçlanır. Bu nedenle onlarda umut ve iyimserlik vardır. Şerrin zafer elde edememesi, iyi üzerinde kalıcı bir egemenlik oluşturamaması, *Hikâyeler*'in iyimser dünya görüşünü oluşturur; bu da iyiliğe olan güveni pekiştirir, erdeme duyulan güveni artırır. Zafer, iyiliği güçlendiren, kötülüğü zayıflatan bir nitelik taşır. Bundan sonra içsel terbiye ve eğitim süreci başlar. Dede Korkut'un bizzat yaptığı gibi, bu da başlı başına nasihate ve yol göstericiliğe dayalı bir eğitimdir. Zafer, insanı şımartan, kolayca gözünü karartan, gerçek gücünü unutturan bir yanılsamaya da yol açabilir. Oysa insanın temel konumu, dünyada gerçek bir zaferin olamayacağını söyler. Bu nedenle *Hikâyeler*, zafer sarhoşluğu içinde kibre kapılmamayı, haddini aşmamayı öğütler. Zafer, ancak bir terbiye ve ağırbaşlılık içinde değer kazanabilir. Buna göre zafer insana kendini, kendi özünü ve varlığını tanıtır; dünyadaki konumunu bildirir. Peşi sıra böyle bir terbiyeyi, olgunlaşmayı doğurmayan zafer, tamamlanmış sayılmaz. *Hikâyeler*, insanoğlunun derin duygularını, eğitilmesi gereken hislerini ve tutkularını, dinleyenlerde kalıcı bir hayat dersi oluşturacak şekilde anlatırlar.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, insanın faniliğine, gelip geçiciliğine, ölümlülüğüne güçlü göndermeler de vardır (Gökyay 1973: CXXI, vd.). İnsan varoluşunda derin bir çatlak oluşturan fanilik duygusu, kişiyi "öyleyse" diye başlayan bir cümle ile varoluşunun anlamını sorgulamaya yöneltir. *Hikâyeler*, kötülük karşısında iyiliğin, zulüm karşısında adaletin zaferiyle biter. Ancak burada, zafer sevincine fanilik duygusunun eşlik ettiği görülür. İnsana kendi faniliğini hatırlatmak, onun bu gerçeği içselleştirmesini sağlamak, gerçek bilgeliği "ölüm üzerine düşünmek" olarak tanımlayan filozofların fikirleri dikkate alındığında, en sahih terbiye yollarından biri olarak görülebilir. Şu mısralar her hikâyenin sonunda tekrarlanır: *"Gelimlü gidimlü dünya / Şon uçı ölümlü dünya"* (Ergin 1958: 94, 115, 176, 198, 243, 251). Bu mısralarla Dede Korkut insanlara ısrarla kendi faniliğini hatırlatmak ister. Aslında bilinmeyen bir konu değildir bu; herkes kendi faniliğinin bilincine sahiptir. Bu husus, insanı diğer canlılardan ayıran bilincin bir ifadesidir. Dede Korkut, bu gerçeği bir kez daha hatırlatarak insanları yeryüzündeki varoluşları konusunda eğitmek, onların metafizik bağlarını güçlendirmek ve geliştirmek ister. Kişi kendi faniliğini ve kendi sonsuzluğunu kendi içinde taşır. Dünyaya ve dünya ötesine kendi içinden hareketle yol bulur. Ölümsüzlük ve sonsuzluk bilinciyle kişinin eğitimi ve içsel terbiyesi tamamlanmış olur. "Mademki insan ölümlüdür, öyleyse her şey boştur" felsefesi bu yaklaşım içinde yer almaz; aksine şöyle bir sonuç çıkar: Mademki ölüm vardır, o zaman insana en çok yakışanı hayatı güzel yaşamak, iyilik yapmak, cesaretli ve umutlu olmak, hayatın her bir anını değerli saymak, bu şekilde erdemli bir hayat sürmek ve yeryüzünü yüksek değerlerin yurdu haline getirebilmektir. Değerler eğitimi bu noktada önemli bir gerekçeye kavuşur.

Sonuç

Sözlü gelenek, kültürlerin en eski ifade biçimlerinden biridir. Atasözleri, türküler, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, destanlar, fıkralar, zengin yaşam deneyimlerinin ürünü ve sağduyunun sesi olarak geçmişten günümüze doğru süzülerek gelirler. Onlarda eğlendirici olduğu kadar eğitici ve geliştirici bir içerik de vardır. Geçmişte halkın eğitim biçimi, okuyarak yazarak değil, daha çok yaşam deneyimlerinin paylaşılması şeklinde olmuştur. Yaşam deneyimleri ise en ileri şekilde atasözü, fıkra, masal, destan, halk hikâyesi gibi sözlü gelenek formlarında özleşir.

Sözlü geleneğin öğelerinden biri de kültür tarihimizde önemli yeri olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'dir. Dede Korkut, *Hikâyeler*'in temel karakteri olarak, sağduyuya, ortak akıl ve vicdani değerlere karşılık gelen bir bilge tipidir. Bu nedenle *Hikâyeler*'in dünyası, baştan sona bir değerler dünyasıdır. Bu değerlerin öne çıkanları, dostluk-arkadaşlık, sadakat, merhamet, cesaret, fedâkarlık, mertlik, merhamet, alçakgönüllülük ve güvenirlilik değerleridir. *Hikâyeler*, bu değerleri işlemek, geliştirmek ve hayata hâkim kılmak ister. Onların anlatım amacı kişiliğin terbiyesi ve bireyin hayatla uyumunu sağlayacak şekilde değerlerin etkili biçimde yeniden üretilmesidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de söz konusu değerlerle öncelikle bir kişilik ve ahlak eğitimi amaçlanır. Kişiyi hayatta tutacak, zorluklar karşısında güçlü kılacak tutumların kazandırılması bu amaçlar arasındadır. İyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın niteliklerini, olaylar içinde örnekleyerek vermeleri de *Hikâyeler*'in pedagojik değerini artırır. Genel anlamda bakıldığında, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin dünyası savaşın ve çatışmanın dünyası gibi görünür. Bununla birlikte Dede Korkut tipi, sahip olduğu olgun ve bilge kişilikle öncelikle eğitimci bir tiptir. Bu da bizdeki gerçek zaferin akıl, bilgi, erdem ve insanlık değerleriyle kazanılan zafer olduğu duygusunu güçlendirir.